

I. ARHEOLOGIE

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA TRECEREA DE LA PALEOLITICUL MIJLOCIU LA PALEOLITICUL SUPERIOR PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Problematika trecerii de la paleoliticul mijlociu la paleoliticul superior, încă insuficient cunoscută, a fost tratată de specialiștii români Al. Păunescu¹, M. Bitiri², V. Chirica³, sau străini, ca J. K. Kozłowski⁴, K. Valoch⁵, Viola Dobosi⁶, Ph. Allsworth-Jones⁷, consacându-i-se un Colocviu internațional, la Nemours, 1988⁸.

Pe plan general european se admite, de către J. K. Kozłowski, că acest salt calitativ, tehnico-tipologic și, poate, antropologic, a avut loc în Orientul Apropiat⁹. La Baker Tachtit (Neguev), schimbările climatice dintre primul Pleniglaciuar și începutul Interpleniglaciuarului n-au fost însoțite și de modificări ale utilajului, uneltele musteriene dispărând aproape complet înainte de sfârșitul tehnicii Levallois. Această "leptolitizare" se produce între 45.000 și 43.000 BP, având două tradiții culturale opuse: Amarian și Aurignacian.

La Ksar Akil se poate iniția un studiu complex al acestei probleme, regăsindu-se aici datele ei fundamentale: continuitate - complexe de tranziție I și II; discontinuitate - între acestea și Aurignacian; decalaj cronologic - apariția precoce a caracterelor morfologice aurignaciene la Jabrud I, stratul 15.

Una dintre căile de pătrundere a acestei culturi specifice paleoliticului superior vechi, pare să fi fost zona balcanică, unde, în nivelul 11 de la Bacho Kiro, o industrie asemănătoare cantitativ cu Aurignacianul arhaic occidental, fără uneltele musteriene, este datată înainte de 43.000 BP¹⁰. Această industrie nu a evoluat din cele locale.

În Ungaria, industria musteriană cu bifaciale evoluează spre o fază de leptolitizare, denumită Szeletian, în paralel cu apariția precoce a elementelor paleoliticului superior, probabil alogene (Istallosko 9 - 44.300 ± 1.400 BP)¹¹.

În nordul Carpaților și a Sudeților se observă un hiatus în timpul căruia au apărut entitățile paleoliticului superior, după care, între 45.000 și 40.000 BP se dezvoltă Szeletianul morav și Bohunicianul. Pentru cel dintâi nu dispunem de date anterioare vârstei de 38.000 ani BP, dar pentru

¹ Al. Păunescu, *Evoluția istorică pe teritoriul României din paleolitic până la începuturile neoliticului*, în *SCIVA*, 31, 1980, 4, p. 519-545.

² M. Bitiri, *Cu privire la începuturile paleoliticului superior în România*, în *SCIVA*, 16, 1965, 1, p. 5-16; *idem*, *Paleoliticul de la Mitoc-Valea Izvorului. Probleme privind începuturile paleoliticului superior pe teritoriul României*, în *SCIVA*, 38, 1987, 3, p. 207-223.

³ V. Chirica, *Paleoliticul din zona Prutului Mijlociu*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, Vaslui, III-IV, 1984, p. 4-44; *idem*, *Unele observații cu privire la începuturile paleoliticului superior în zona Prutului Mijlociu în ArhMold.*, XII, Iași, 1988, p. 11-23.

⁴ J. K. Kozłowski, *L'apparition du Paleolithique superior*, în *L'Homme de Neandertal*, VIII, Liege, 1988, p. 11-21.

⁵ K. Valoch, *Stones industries of the Middle/Upper paleolithic transition*, în *The Pleistocene Perspective*, I, Londra, 1986.

⁶ V. Dobosi, *Data on the relationship between the Middle and Upper Paleolithic in Hungary*, în *Anthropologie*, XXVII, 1989, 2-3, p. 231-244.

⁷ Ph. Allsworth-Jones, *Les industries a pointes foliacees d'Europe Centrale. Questions de definition et relations avec des autres techno-complexes*, în *Paleolithique moyen recent et le Paleolithique superior ancien en Europe*, Actes du Colloque International de Nemours, 1988, p. 79-96.

⁸ *Paleolithique moyen recent et Paleolithique superior ancien en Europe. Rupture et transition. Actes du Colloque International de Nemours*, 1988, sous la direction de Catherine Farizy, *Memoires du Prehistoire d'Île de France*, Nr.3, 1990.

⁹ J. K. Kozłowski, *op. cit.*, p. 11-21.

¹⁰ *Idem*, *Le Bachokirien - la plus ancienne industrie du Paleolithique superior en Europe*, în *Middle and Early Upper Paleolithic in Balcanis*, Krakow, 1979.

¹¹ V. Dobosi, *op. cit.*, p. 231-244.

Bohunician există locuiri mai vechi de 40.000 ani BP. Caracteristice sunt: tehnica Levallois, foarte dezvoltată, prezența burinelor, a gratoarelor și a vârfurilor foliacee. J. K. Kozłowski vede în Bohunician un "fund de sac", de unde nu pleacă nici o linie evolutivă spre paleoliticul superior dezvoltat, această cultură încheindu-și evoluția între 40.000 și 30.000 BP, în timp ce se observă continuitatea Szeletianului și proliferarea Aurignacianului.

În nord-vestul Europei se manifestă elemente de dezvoltare locală a industriilor musteriene, cu racloare, cuteaux, piese bifaciale și vârfuri foliacee - grotă Cuvin (Belgia). Aici, datările încep cu vârsta de 46.820 ± 3240 și aparțin culturii Altmühliene¹².

În Europa Occidentală s-a produs extinderea faciesurilor musteriene înainte de 35.000 BP. Doar Musterianul de tradiție acheuleană pare să evolueze local spre Chatelperronian. Aici paleoliticul superior vechi este mai recent decât în Europa Centrală sau Balcani, Chatelperronianul fiind înlocuit de Aurignacian de la est la vest.

Industria de la San Francesco ocupă o poziție intermediară între zona franco-cantabrică și cea mediteraneană, dar pare a fi mai mult un "fund de sac" decât o perioadă de tranziție.

Situația în Mediterana Occidentală este apropiată de cea din Europa Occidentală, Ulluzzianul fiind un echivalent al Chatelperronianului, iar Aurignacianul tipic fiind datat la 35.000-30.000 BP. În unele locuri cele două culturi sunt contemporane.

Regiunea cantabrică pare a fi singura în care Aurignacianul s-a dezvoltat din Musterianul local.

În Rusia, Aurignacianul este puțin dezvoltat și posterior datei de 30.000 BP, iar în Transcaucazia, faza evoluată a paleoliticului mijlociu se datează la 35.680 ± 480 BP (peștera Voronțov), faza inferioară a paleoliticului superior fiind, deci, ulterioară acestei date.

În ceea ce privește schimbările antropologice, se pare că Chatelperronianul și Uluzzianul sunt neanderthaliene, dar este dificil de opinat tranșant, pentru că resturile păstrate sunt destul de sumare. În tot cazul, în orizonturile aurignaciene nu au fost găsite decât resturi aparținând omului modern. Ipoteza înlocuirii populației, legată de Aurignacianul alogen, sugerează o aculturație a Chatelperronianului¹³ și a principalelor culturi ale paleoliticului superior arhaic.

În spațiul carpato-dunărean și nistrean, considerăm că zona în care se poate urmări cel mai bine evoluția paleolitic mijlociu - paleolitic superior o constituie Depresiunea Prutului Mijlociu, unde se află cele mai mari stațiuni pluristratificate din tot sud-estul Europei: Ripiceni-"Izvor" și Mitoc-"Malu Galben", la aceasta adăugându-se Mitoc-"Valea Izvorului" și Cetățica I-Ceahlău, pe Valea Bistriței. O analiză atentă a datelor ne relevă faptul că la Ripiceni-"Izvor" și Mitoc-"Valea Izvorului" situația pare a fi destul de confuză, la aceasta din urmă lipsind datele de cronologie absolută.

Ripiceni-"Izvor" - conține 6 nivele musteriene și 4 aparținând paleoliticului superior vechi. Nivelele musteriene IV, V, VI se caracterizează prin bifaciale, racloare, materiale de tehnică Levallois. Nivelul IV beneficiază de cinci datări, între $44.800 \pm 1.300-1.100$ și $40.200 \pm 1.100-1.000$ BP. După un strat steril, urmează locuirile aparținând paleoliticului superior vechi, considerată de către autorul cercetărilor ca aparținând Aurignacianului¹⁴. Îndeosebi în nivelele I a și I b, cele mai multe unelte sunt lucrute pe așchii, iar procente de 16% și, respectiv 14,5% indică piesele retușate, cioplite în tehnică Levallois, ceea ce arată persistența formelor specifice paleoliticului mijlociu. Predomină piesele cu scobituri retușate și cele denticulate, după care urmează racloarele, care, după criteriile tipologice, amintesc de acelea din Musterianul ripicenian. Într-o cantitate mult mai mică se întâlnesc gratoarele, burinele și alte piese specifice paleoliticului superior¹⁵. În nivelele IIa și IIb, majoritatea uneltelor sunt tot de tradiție musteriană, procente de 9% și, respectiv, 7% aparținând tehnicii Levallois, în afară de așchiile și lamele neretușate, cioplite în aceeași tehnică. De altfel, constatăm că procentajele pieselor specifice aurignaciene sunt deosebit de mici, aproximativ egale cu acelea care denotă prezența elementelor de tip paleolitic

¹² Ph.Allsworth-Jones, *op. cit.*, p. 40.

¹³ Anne-Marie Tiller, *Neanderthallens et origine de l'homme moderne en Europe: quelques reflections sur la controverse*, în *Actes du Colloque de Nemours*, p. 21-24.

¹⁴ Al.Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, București, 1993, p.131 și urm.

¹⁵ Al.Păunescu, *Le passage du Paleolithique moyen vers Paleolithique superior entre les Carpates et le Prut*, în *L'Homme de Neanderthal*, vol.8, Liege, 1988, p. 133-147.

superior în nivelele musteriene.

Aceste patru nivele (Ia, Ib, IIa, IIb) sunt considerate ca aparținând Aurignacianului, deși J. K. Kozłowski¹⁶ și V. Chirică¹⁷ consideră că materialele descoperite sunt insuficiente pentru a justifica o încadrare culturală atât de precisă. Ultimul arheolog mai constată și alte neconcordanțe, în ceea ce privește poziția stratigrafică a vetrei care a dat vârsta nivelului Ib, caracterul arhaic al utilajului în raport cu vârsta acestuia: 28.430 ± 400 BP¹⁸. Astfel, în mai multe studii vatra respectivă este plasată la partea superioară a nivelului Ib, dar la adâncimea de 4.10 m; în recenta monografie asupra stațiunii în cauză se precizează că nivelul Ib se află la adâncimea de 2.60-3.05 m, fără a fi semnalate discontinuități de sedimentare¹⁹, de unde reiese faptul că această vatră aparține, de fapt, sterilului care desparte nivelul IV musterian de nivelul Ia aurignacian. Pe de altă parte, dacă se are în vedere ideea de corectitudine a datării efectuate la Berlin, se poate constata că nivelele Ia și IIa nu pot aparține Aurignacianului arhaic deoarece datarea de 28.000 ani BP este mult prea recentă față de încadrarea general europeană a începuturilor paleoliticului superior, la nivelul oscilației Hengelo, deci între 40.000 și 38.000 BP²⁰.

Mitoc-"Valea Izvorului" - reprezintă o stațiune cu materiale deosebit de interesante și controversate în ceea ce privește apartenența culturală. M. Bitiri semnalează existența unui facies specific, de tip Mitoc, precizând că aici și nu la Ripiceni-"Izvor" trebuie plasate începuturile paleoliticului superior de pe teritoriul României²¹. Acest facies este contestat de către Al. Păunescu, care identifică un nivel inferior (I), asemănător cu nivelurile IV și V de la Ripiceni-"Izvor"²². O analiză atentă a utilajului litic de la Valea Izvorului a permis să se constate existența unui puternic amestec de elemente tehnice și tipologice ce aparțineau paleoliticului mijlociu, cu apropiate analogii la Ripiceni-"Izvor", niv. IV, și altele, aparținând unei etape evoluate a paleoliticului superior²³. De altfel, chiar studiul palinologic al sedimentului demonstrează că fenomenele geologice au determinat bulversarea materialelor pe întregul profil stratigrafic²⁴. Cu toate acestea, prezența unor vârfuri foliacee poate să pledeze pentru încadrarea unor materiale în paleoliticul superior arhaic, întrucât ele pot deriva din faciesul musterian de tradiție acheuleană, existent la Ripiceni-Izvor și poate și într-o așezare musteriană de la Mitoc, în amonte de Valea Izvorului, de unde par să provină materialele încadrate tipologic în paleoliticul mijlociu de aici. Prezența acestor vârfuri ar putea reprezenta un element care marchează trecerea de la paleoliticul mijlociu la cel superior.

Cetățica I- Ceahlău - reprezintă o așezare fără nivele de locuire din paleoliticul mijlociu. Nivelul I de aici este considerat de către toți specialiștii ca reprezentând cele mai vechi elemente specifice paleoliticului superior arhaic, alături de altele, de tradiție musteriană, existente și în celelalte stațiuni luate în considerație: ra cloare, piese bifaciale, piese cioplite în tehnica Levallois, denticulate, scobituri retușate etc. Paleoliticienii români urmează să stabilească dacă grupul uman care a populat terasa Bistriței în punctul Cetățica I a venit din peșterile carpatice, în căutare de materii prime de mai bună calitate, sau din zona Prutului Mijlociu. Prezența silexului în nivelul I din această așezare ar pleda pentru a doua ipoteză, deplasarea grupului uman respectiv fiind plasată la sfârșitul primului Pleniglaciuar.

La **Mitoc-"Malu Galben"**, cercetările sistematice au ajuns la adâncimea de 12,50 m, atingându-se roca suport din baza profilului. În suprafața cercetată nu s-au găsit elemente musteriene. Au fost identificate materiale de tip aurignacian în sens propriu, european, al noțiunii: numeroase gratoare și burine carenate, amenajarea pieselor suport prin retușe lungi, lamelare, tipice Aurignacianului. De multe ori, aceste desprinderi de aspect lamelar dau unor nuclee imaginea burinelor masive. Prin aceste

¹⁶ J.K.Kozłowski, *op. cit.*, p. 14.

¹⁷ V.Chirică, *op. cit.*, 1988, p. 12 și urm.

¹⁸ Al.Păunescu, *op. cit.*, 1993, p. 24, 136-137; V.Chirică, *op. cit.*, 1988, p. 12.

¹⁹ Al.Păunescu, *op. cit.*, 1993, p. 23-25.

²⁰ V.Chirică, *op. cit.*, 1988, p. 12 și urm.

²¹ M.Bitiri, *op. cit.*, 1987, p. 207-223.

²² Al.Păunescu, *op. cit.*, 1993, p.193.

²³ V.Chirică, *op. cit.*, 1988, p. 16-17.

²⁴ M.Bitiri, M.Cârciumaru, *Atelierul de la Mitoc-Valea Izvorului și locul lui în cronologia paleoliticului României*, în *SCIVA*, 24, 1978, 4, p. 468.

caracteristici, descoperirile de la Mitoc sunt considerate ca reprezentând primele și cele mai tipice elemente ale culturii aurignaciene, identificate până în prezent pe teritoriul României²⁵.

Locuirile de la Mitoc sunt datate între 31.850 ± 800 și 29.410 ± 310 BP. Ele se caracterizează prin existența unor structuri de locuire, reprezentate prin aglomerări de materiale litice și faunistice, încălzirea fiind asigurată de una sau mai multe vetre²⁶.

Așadar, în spațiul luat în considerație, avem atestată existența unor complexe de tip aurignacian (Mitoc-"Malu Galben") și a altor locuiri aparținând paleoliticului superior vechi (Ripiceni-"Izvor"). Pentru spațiul pruto-nistrean s-a avansat ideea identificării unei culturi de tip Brânzeni (după stațiunea din grota eponimă), având unele similitudini cu descoperirile de la Ripiceni-"Izvor"²⁷.

În ceea ce privește bogatele niveluri de locuire aparținând paleoliticului superior vechi de la Ripiceni-"Izvor", ne permitem să avansăm ideea renunțării la vârsta cronometrică stabilită, și identificării unei culturi de tip Ripiceni (Ripicenian), caracterizată printr-un pregnant amestec de elemente tehnico-tipologice de tradiție musteriană și din paleoliticul superior. Dacă am admite această idee, s-ar putea accepta evoluția paleoliticului superior de aici din mediul local al Musterianului întârziat.

CODRIN-VALENTIN CHIRICA
Universitatea "Al. I. Cuza"
Iași

²⁵ V.Chirica, *op. cit.*, 1988; M.Otte, V.Chirica, *Atelier aurignacien a Mitoc-Malu Galben (Moldavie roumaine)*, în *Phreistoir Europeenne*, 3, 1993, p.55-66.

²⁶ M.Otte, V.Chirica, *op. cit.*

²⁷ V.Chirica, C.Chirica, *Aurignacianul din zona Prutului Mijlociu*, comunicare la Sesiunea Muzeului de Istorie Botoșani, 1994.